

**OVQAT HAZM QILISHI SISTEMASI ANATOMIYASI,
FIZIOLOGIYASI, PATOLOGIYASI VA DAVOLASH USULLARI**

Jaloliddinova Zulfiyaxon Ulug‘bek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Tabiiy fanlar” fakulteti

Biologiya yo‘nalishi 3-kurs 22/3-guruh talabasi

Atabayeva D.T

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Biologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi

atabayeva1982@mail.ru

Annotatiya: *Hozirgi kunda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida hazm kasalliklari, xususan semizlik, infarkt va qandli diabet JSST ning muhim muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Texnologiyalar rivojlangani sari kamharakatlilik ham ko‘paymoqda. Bu esa o‘z navbatida, nafaqat hazm yurak qon-tomir, ayirish sistemalari kasalliklarini keltirib chiqarmoqda.*

Kalit so‘zlar: *semizlik, ovqat hazm qilish, oshqozon, ingichka ichak, yo‘g‘on ichak, gastrit, enterit, botulizm.*

Аннотация: *В настоящее время расстройства пищеварения, особенно ожирение, сердечные приступы и диабет, остаются одной из основных проблем ВОЗ во многих странах мира. По мере развития технологий растет и малоподвижность. А это, в свою очередь, вызывает заболевания не только пищеварительной, но и сердечно-сосудистой, пищеварительной систем.*

Ключевые слова: *ожирение, пищеварение, Желудок, толстая кишка, толстая кишка, гастрит, энтерит, ботулизм.*

Annotation: *Nowadays, in many countries of the world, digestive diseases, in particular obesity, heart attack and diabetes mellitus, remain one of the important problems of the WHO. With the development of technologies, there is also an increase in versatility. This, in turn, is not only causing diseases of the digestive cardiovascular, subtraction systems.*

Keywords: *obesity, digestion, stomach, larynx, colon, gastritis, enteritis, botulism.*

KIRISH

Ovqat hazm qilish murakkab fiziologik jarayon bo‘lib, bunda ovqat fizik va kimyoviy o‘zgarishlar natijasida mayda zarrachalarga parchalanib, oshqozon va ichak bo‘shlig‘idan qon hamda limfa tomirlariga so‘riladi.

Ovqat og‘iz bo‘shlig‘ida tishlar yordamida, oshqozonda va ichaklarning mayatniksimon hamda peristaltik harakati natijasida maydalanishi **fizik o‘zgarish** deb ataladi. Ovqat tarkibidagi oqsil, yog‘, uglevodlarning fermentlar ta‘sirida parchalanishi **kimyoviy o‘zgarish** deb ataladi.

Insonda ovqat hazm qilish sistemasi quyidagilardan iborat: og‘iz bo‘shlig‘i; hiqildoq; qizilo‘ngach; oshqozon; ingichka ichak; yo‘g‘on ichak; jigar; o‘t pufagi; me‘da osti bezi.

Ovqat birinchi navbatda organizmda **og‘iz bo‘shlig‘i** orqali kirib mexanik parchalanishga uchraydi. So‘lak bezlari yordamida esa kimyoviy parchalanadi.

Halqum - burun va og‘iz bo‘shlig‘ining davomi bo‘lib, vazifasi ovqatni og‘iz bo‘shlig‘idan qizilo‘ngachga, havoni burun bo‘shlig‘idan hiqildoqqa o‘tkazishdan iborat.

Qizilo‘ngach – vazifasi ovqatni tomoqdan oshqozonga o‘tkazishdan iborat.

Oshqozon (me‘da) – oshqozonda 14 millionga yaqin hazm bezlari bor: pepsin, lipaza, HCl va boshqalar. Pepsin – ovqat tarkibidagi oqsillarni, lipaza esa yog‘larni parchalaydi. HCl ning vazifasi pepsinning faolligini oshirishdan iborat. 1 kecha-kunduzda 3 litrga yaqin me‘da shirasi ajralib chiqar ekan.

Me‘dada ovqatlar 3-8 soatgacha hazm bo‘ladi.

Ingichka ichak – ingichka ichakning mayatniksimon harakati yordamida ovqat ichak bilan aralashadi. Peristaltik harakati yordamida ovqat moddalari ichak bo‘shlig‘i bo‘ylab yuqoridan pastga tomon siljishni ta‘minlaydi.

Yo‘g‘on ichak - ingichka ichakning davomi bo‘lib, 6 qismdan iborat bo‘ladi. Yo‘g‘on ichakda asosan suv, mineral tuzlar so‘riladi, K vitamini sintezlanadi. Bu yerda ovqat qoldig‘i quyilib, axlat ko‘rinishida to‘g‘ri ichak orqali tashqariga chiqariladi.

Me‘da-ichak kasalliklari

Hazm kasalliklari ichki kasalliklar orasida muhim o‘rin egallaydi. Bu holat mazkur kasalliklarning ayniqsa, yosh mehnatga qobiliyatli aholi orasida keng tarqalishi bilan bog‘liq. Hazm tizimiga doimo tashqi muhit omillari, ovqatlanish tartibi va tabiati o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi. Yangi endoskop va ultratovush tekshiruvlari usullari paydo bo‘lishi hamda xastalikni oldini olish va davolashdagi yutuqlar natijasida gastroenterologiya oxirgi 30 yil ichida juda tez rivojlandi.

Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklariga quyidagilar kiradi:

1-Noto‘g‘ri ovqatlanish: haddan tashqari yog‘li, qovurilgan, achchiq yoki shirin ovqatlarni ko‘p iste‘mol qilish oshqozon va ichaklarga zarar yetkazadi.

2-Zararli odatlar: tamaki chekish va alkohol mahsulotlarini iste‘mol qilish, doimiy stress ham hazm qilishga salbiy ta‘sir qiladi.

3-Bakteriya va infeksiyalar: bakteriyalar, viruslar va zamburug‘lar oshqozon-ichak tizimiga kirib, shilliq qavatlarni yallig‘laydi.

4-Genetik moyillik: ba’zi kasalliklar irsiy omillarga ham bog‘liq (masalan, semizlik)

Og‘iz bo‘shlig‘i – oshqozon-ichak tizimining bunda sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar oshqozon-ichak kasalliklarining birlamchi belgisi bo‘lishi mumkin. Hozirgacha eng keng tarqalgan og‘iz kasalligi bu og‘iz bo‘shlig‘ida to‘lanuvchi tuz, ya’ni blyashka kasalligidir. Bundan tashqari yana gingvint, periodontit, tish kariesi kabi kasalliklar ham og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklariga kiradi.

Qizilo‘ngach kasalliklariga qizilo‘ngachga ta’sir qiluvchi omillarni o‘z ichiga oladi. Qizilo‘ngach kasalliklariga quyidagilar kiradi:

1-Gastroezofagial reflyuks – kislotali me’da suyuqligi qizilo‘ngach orqasiga oqib o‘tadigan holat. Bu kasallik surunkali shakllarda qizilo‘ngachning epiteliy qavatining o‘zgarishiga olib keladi.

2-Ezofagit – qizilo‘ngachning yallig‘lanish kasalligi. Surunkali kasalliklarga qizilo‘ngach to‘ri kabi tug‘ma kasalliklar, shuningdek, qizilo‘ngach harakatining buzilishi, shu jumladan, axalaziya (qizilo‘ngachning pastki qismidagi mushaklarning bo‘shashmasligi, oziq-ovqatning oshqozonga o‘tishiga to‘sqinlik qiladigan holat), qizilo‘ngachning tarqoq spazmi va strukturasi kiradi.

Qizilo‘ngach kasalligi tomoq og‘rig‘i, qon qusish, yutish qiyinlashuvi yoki qayt qilishga olib keladi. Surunkali yoki tug‘ma kasalliklar yutish, endoskopiya va biopsiya yordamida, reflyuks kabi o‘tkir kasalliklar esa faqat simptomlar va tibbiy tarix asosida tekshiriladi yoki tashxis qo‘yiladi.

Qizilo‘ngach saratoni qizilo‘ngachda paydo bo‘ladigan saratondir. Odatda, qizilo‘ngach saratoni qizilo‘ngachning ichki qismini qoplaydigan hujayralarda paydo bo‘ladi. Bu kasallikka erkaklar ayollarga qaraganda ko‘proq chalinishadi.

Qizilo‘ngach saratonining aniq sababi hali ham ma’lum emas. Kasallik hujayralar DNKdagi mutatsiyalar tufayli yuzaga keladi, bu hujayralarning anormal ko‘payishiga olib keladi. Ortiqcha hujayralar o‘simta hosil qiladi, o‘sadi va davolanmasa, boshqa organlarga tarqaladi.

Qizilo‘ngach saratonining aniq sabablari hali ma’lum emas. Kasallik hujayralar DNK sidagi mutatsiyalar tufayli yuzaga keladi, bu hujayralarning noteng bo‘linishiga olib keladi. Ortiqcha hujayralar o‘simta hosil qiladi, o‘sadi va davolanmasa, boshqa organlarga tarqaladi.

Kasallikning paydo bo‘lishiga semirib ketish, axalaziya, yomon turmush tarzi, doimiy ravishda issiq ichimliklar ichish, radiatsiya va shunga o‘xshash belgilar sabab bo‘ladi.

Qizilo‘ngach saratonining quyidagi turilari mavjud:

1-Skuamoz hujayrali karsinoma – saratonning bu turi qizilo‘ngachning ichki qoplamini tashkil etuvchi ingichka hujayralarda rivojlanadi. Ular qizilo‘ngach shilliq qavatining istalgan joyida paydo bo‘lishi mumkin.

2-*Adenokarsinoma* – qizilo‘ngachda asosan suyuqlik ishlab chiqarish uchun mas’ul bo‘lgan bez hujayralarida rivojlanadi. Ushbu turdagi saraton ko‘pincha qizilo‘ngachning oshqozonga yaqin qismida paydo bo‘ladi.

Bundan tashqari yana kichik hujayrali karsinoma, melanoma, limfonoma, va boshqa turlari mavjud.

Qizilo‘ngach saratonining umumiy belgilari quyidagilardan iborat: yutishda noqulaylik, qiyinchilik va og‘riq, ovozning xirillashi, surunkali qattiq yo‘tal, vazn yo‘qotish, oshqozonda kislotaning ko‘payishi, ko‘krak qafasidagi og‘riq, qusish kabilar.

Kasallikni davolash usuli ko‘p jihatdan hujayra turiga bog‘liq boladi, ammo shikorlar tomonidan tavsiya etilgan eng keng tarqalagan davolash usullari bor, bular:

1-*Jarrohlik aralashuvi* - ba’zi operatsiyalar saraton o‘simtasini olib tashlashga qaratilgan bo‘lsada, jarrohlikning boshqa shakllari saratonning kelib chiqishi va tarqalishiga qarab qizilo‘ngach yoki oshqozonning yuqori qismini olib tashlashi mumkin.

2-*Kimyoterapiya* – u tanadagi saraton hujayralarini yo‘q qilishga qaratilgan va faol saraton hujayralarining tarqalishini oldini oladi. Bu usul samarali bo‘lsa ham soch to‘kilishi, ko‘ngil aynishi, kabi yondosh ta’sirlar bilan birga kelishi mumkin.

3-*Radiatsiya bilan davolash* – davolashning bu shakli simptomlarni ham yengillashtirishi mumkin. Biroq, radiatsiya ta’sirida og‘riq, yutish qiyinligi, terining kuyishi kabi alomatlariga olib keladi.

4-*Immuno-davolash* – saraton kasalligini davolashning yangi turi bo‘lib, unda organizmning immun tizimini o‘z-o‘zidan saron bilan kurashishiga yordam beradi.

Ovqat hazm qilish kasalliklarining keng tarqalganlaridan yana biri bu gastritdir.

Gastrit – bu oshqozon shilliq qavatining yallig‘lanishidir. Kasallikda oshqozon o‘zining normal vazifasini bajara olmaydi: taomlar yaxshi hazm bo‘lmaydi, buning natijasida holsizlik va kamquvvatlik yuzaga keladi. Kasallik davomida qorin bo‘shlig‘ida og‘riq, shuningdek, ko‘ngil aynishi, ich qotishi va ishtahaning pasayishi kuzatiladi. Gastritning rivojlanishining quyidagi sabablari mavjud:

1-*Helicobacter pylori bakteriyasi* – kasallikni 85% holatda shu bakteriyalar paydo qiladi. Uzoq vaqtgacha olim va shifokorlar bu bakteriyani mavjudligini bilishmagan. Bu kasallikni bakteriyalar rivojlantirishini 2005-yilda Barri Marshall kashf etgan. Bu bakteriya odamdan odamga ko‘proq maishiy yo‘llar bilan o‘tadi.

2-*Tartibsiz ovqatlanish*

3-*Alkogol*

4-Dorilar – bemorlarning taxminan 20% ida kasallik shamollashga qarshi preparatlar, antibiotiklar, insulin, glyukokortikoid gormonlar va va shunga o‘xshash vositalarni uzoq vaqt noto‘g‘ri qo‘llash natijasida sodir bo‘ladi.

5-Gijjalar

So‘nggi ilmiy kashfiyotlar sharofati bilan bugunga kelib gastrit muvafaqqiyatli davolanib kelinmoqda. Biroq, ba’zi odamlar agar kasallik ko‘p bezovta qilmasa, tashxisga e’tibor bermaslik mumkin, deb hisoblashadi. Ammo bunday yondashuv xavfli: oshqozon faoliyati buzilishi o‘z vaqtida davolanmasa, u yaraga aylanishi mumkin, Bundan tashqari bu yillar oralig‘ida paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan saratonga olib keladi.

Kasallikni davolashning oson yo‘li erta bosqichlardayoq gastroenterolog ko‘rigiga borishdir.

Xulosa: Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari ko‘plab sabablar tufayli kelib chiqadi va har bir kasallikning o‘ziga xos davolash usullari mavjud. Profilaktika va to‘g‘ri ovqatlanish muhim ahamiyatga ega bo‘lib, sog‘lom ovqatlanish, jismoniy faollik va psixologik barqarorlik ovqat hazm qilish tizimining salomatligini ta’minlashda asosiy o‘rin tutadi. Agar kasallik alomatlari paydo bo‘lsa, o‘z vaqtida shifokor bilan maslahatlashish kasallikning surunkali shakllariga aylanishining oldini oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. L. N. Egamberdiyeva, I. A. Allanazarova, D. T. Atabayeva – “Odam anatomiyasi va fiziologiyasi” o‘quv-qo‘llanma, Chirchiq, 2024-yil
2. “An overview on oral manifestations of gastrointestinal diseases“ (inglizcha). Italian Journal of Dental Medicine (31-dekabr 2018-yil).
3. Davidson's principles and practice of medicine., Illustrated by Robert Britton., 21st Nicki R. Colledge: , Edinburgh: Churchill Livingstone/Elsevier, 2010. ISBN 978-0-7020-3085-7.
4. „Esophagus Disorders“. Medline Plus. U.S. National Library of Medicine. Qaraldi: 23-dekabr 2013-yil.
5. F. I. Kamarov, V. G. Kukes, A. S. Smentyov – “Ichki kasalliklar”, Tibbiyot nashroyoti, Moskva 1981-yil.
6. R. A. Ramazonova, Yu. G. Syomina – “Tibbiyot hamshiralari o‘quv-qo‘llanmasi”, O‘qituvchi nashriyoti
7. S. N. Bobojonov – “Ichki kasalliklar”, Abu Ali i0bn Sinonashriyoti, Toshkent 2003-yil
8. O‘. P. Sharopov – “Ichki kasalliklar”, Abu Ali ibn Sino nashriyoti, Toshkent 1994-yil